

bort och blir till ingenting? Också den finska föräldragenerationen utgjorde ett slags andrageneration, detta i förhållande till en nordfinsk krigsgeneration. En på gränsen till skakande insikt blir att de olika generationerna har tigit om sina viktigaste erfarenheter för sina barn. Oförmedlade trauman och heroiska livskamper utgör komponenter i dessa relationer mellan generationer. Hur? Är detta ett *problem*? Det vore angeläget att undersöka hur analogierna till detta ser ut för dem som kommit till Sverige som flyktingar med de erfarenheter, de relationer och kanske de tystnader mellan generationerna som det innebär.

Avhandlingen är en sofistikerad redovisning av ett stort och svårt komplex. Här finns mycket information presenterad med djup och helgjuten ”avrundning” i tolkning och argumentation. Texten är mycket välskriven. Det grundliga och komplexa sättet att redovisa empiri imponerar och har med stor stilistisk skicklighet bringats att ”tala för sig själv” i Marja Ågrens avhandling. Det innebär att slutsatser och analys framförs på ett nedtonat sätt, något som inte är ovanligt, och absolut inte opåkallat, i texter kring migration och kulturell mångfald. Begripligt alltså med tanke på laddningen i ämnet, men också något som skapar en viss otydlighet. Det är ett imponerande arbete som tillför specifik kunskap om vår största minoritet och viktig generell kunskap om migration som en process över tid.

Ella Johansson, *Botkyrka*

Blanka Henriksson: *”Var trogen i allt”. Den goda kvinnan som konstruktion i svenska och finlandssvenska minnesböcker 1800–1980*. Åbo Akademi University Press, Åbo 2007. 292 s., ill. English summary. ISBN 978-951-765-384-8.

Seden bland unga flickor att samla verser och andra inskrifter till minne av vänskap var spridd i Europa och Nordamerika under hela 1800-talet och största delen av 1900-talet; i några länder lever den fortfarande. De böcker där verserna samlades har fått olika benämningar: i USA kallas de *autograph books*, i Sverige *poesialbum* och i svenskspråkiga Finland *minnesböcker*. Verserna är av stort kulturhistoriskt intresse genom att de belyser de ideal som har påverkat konstruktionen av kvinnorollen under denna epok. Även litteraturhistoriker har intresserat sig för albumpoesin, eftersom många av verserna har haft kända skaldar som upphovsmän. Men framför

allt är det folklorister som har intresserat sig för dem, vilket är begripligt med tanke på att verserna utgör en traditionell diktgenre med många karakteristiska drag. Huvuddelen av den vetenskapliga litteraturen på området är därför skriven av folklorister.

Från flera länder, bl.a. Tyskland, föreligger doktorsavhandlingar om seden att ha minnesböcker eller poesialbum. Men Blanka Henrikssons undersökning är den första doktorsavhandlingen från något nordiskt land om seden och därför ett pionjärbete.

Det speciella med minnesböckernas poesi är att den både uppvisar en lekfull sida och en mer allvarlig. Båda sidorna blir belysta i avhandlingen, men tyngdpunkten ligger på versernas budskap om hur en ung flicka eller kvinna bör vara. Det har lett till att framställningen inte är strikt kronologisk utan snarare tematisk: vissa teman följs och jämförs med hur liknande kvinnoideal framställs i andra källor såsom dagböcker, uppfostringslitteratur, flickböcker och barntidningar, källor som främst har studerats av historiker och litteraturvetare.

Anledningen till denna fokusering kan vara att det redan tidigare föreligger en innehållsrik populärvetenskaplig historik över de finlandssvenska minnesböckerna och deras verser, Carola Ekrens *Lev lycklig! Glöm ej mig!* (2002). I Ekrens studie ligger tyngdpunkten på minnesböckerna som personhistoriska och litteraturhistoriska källor, vilket är begripligt med tanke på att de finlandssvenska diktarna Franzén, Runeberg och Topelius har lämnat betydande bidrag till genren. Henriksson har därför tvingats hitta andra infallsvinklar och fördjupa sig på andra områden.

Som sig bör i en folkloristisk avhandling för hon en teoretisk diskussion över några centrala begrepp inom folkloristisk forskning om minnesverser och andra liknande små genrer: trivialitetsbegreppet och booklore. Minnesböckernas verser har beskrivits som en genre präglad av det triviala: de är stereotypa, och de har uppfattats som sötaktiga och banala. Författaren medger att karakteristiken är motiverad, men betonar med all rätt att forskaren inte bör agera smakdomare utan behandla sitt källmaterial med respekt och försöka tolka det som en kulturyttring bland andra.

En konsekvens av hennes hållning är att hon inte har försökt försköna materialet. Tvärtom slås man av hur många av de citerade texterna som är poetiskt valhänta, felstavade och missförstådda på ena eller andra sättet. Därigenom blir texterna ett vittnesbörd om att det rör sig om en tradition bland ungdomar och barn som ännu inte har varit säkra på hur man uttrycker sig i skrift.

Det som har aktualiserat begreppspar folklore–booklore är att många av minnesböckernas verser kan spåras tillbaka till kända författare. Är de folklore eller booklore? Blanka Henriksson har låtit versernas funktion och kontext falla avgörandet: den unga flickan som skriver en vers ur en Topeliusdikt vet i regel inte vem upphovsmannen är. För henne är versen lika anonym som t.ex. ”Du är rosen, jag är törnet, / glöm ej vännen som skrev i hörnet”. Topeliusversen kan till yttermera visso ha skrivits av från den ena minnesboken till den andra i en kedja som omfattar otaliga länkar. I avhandlingen rubriceras därför alla texterna i minnesböcker som folklore, oavsett om författaren är känd eller inte.

Folkloristik är ett litet universitetsämne: den enda svenskspråkiga folkloristiska institutionen finns vid Åbo Akademi, och de disputerade folkloristerna är få. Kanske är det därför som folkloristiska avhandlingar ofta är baserade på ett stort källmaterial. Blanka Henrikssons avhandling är inget undantag. Hennes viktigaste källor är 262 finlandssvenska och rikssvenska minnesböcker som tillsammans innehåller cirka 3 000 texter. I kapitel 2 presenteras detta källmaterial närmare, liksom författarens metodiska överväganden under arbetet. Henriksson har skapat en databas med ett stort antal ingångar till minnesverserna, ett arbete som har varit tidsödande men som också har utgjort en viktig del av analysen. Inskrivningen av data har varit en transkriptionsakt som har väckt en rad frågor och gett uppslag som kunnat bearbetas senare. Den har samtidigt inneburit en närläsning av texterna som gjort vissa centrala teman tydliga.

I kapitlet redogörs också för det kontextmaterial som kommit till användning. För det mer recenta materialets del består det av egna och andras intervjuer samt frågelistsvar och traditionsuppteckningar som tidigare inte utnyttjats i forskningssammanhang. När det gäller det äldre materialet rör det sig om studier av kvinnors uppfostran och läsvanor, av barntidningar, barnvisor och skolläseböcker.

Kapitel 3, ”Den minnesboksskrivande kvinnan”, är avhandlingens längsta. Här fokuserar författaren på själva skrivakten och de fasta – för att inte säga rituella – regler som har omgärdat den. Hon redovisar ett omfattande kontextuellt material som speglar attityder till minnesboksskrivandet och hur det rent praktiskt gick till när böckerna fylldes med verser, teckningar och glsbilder. Makt- och statusaspekter kommer in: inte alla fick skriva men en del skribenter, som lärarinnan, var särskilt eftertraktade. Framför allt visar Henriksson hur möjligheterna att leka med versernas form har tillva-

ratagits. Man har gömt sig bakom kodspråk och chiffer, man har skrivit både vågrätt och lodrätt och skapat en metapoesi som ur alla tänkbara synvinklar skildrar hur det är att skriva en vers i en minnesbok. Men även om formaspekterna dominerar i det här kapitlet, så knyts de avslutningsvis ihop med avhandlingens huvudsyfte. Själva uppgiften att i skrift dokumentera det privata livets sfär är, skriver författaren, en del av konstruktionen av den goda kvinnan.

Avhandlingens återstående fyra kapitel ägnas just den kvinnliga idealbild som författaren har velat avtäckta i sin undersökning. Det visar sig finnas vissa nyckelord som återkommer i verserna, och de förändras något under den tidsrymd som minnesböckerna täcker. I de äldsta albumen är de orden ”dygd”, ”oskuld”, ”mildhet” och ”behag”. Efterhand blir andra nyckelord vanligare, idealet blir att vara glad, nöjd med sin lott, flitig och arbetsam. Verser med giftermålsanspelningar blir vanliga mot slutet av 1800-talet. Bilden av den blivande maken är barnkammaraktigt lekfull, han beskrivs som en ”vacker gosse” eller ”liten gubbe”, och det framtida hemmet utmålats som en lantlig idyll. Det konservativa könsmönstret ifrågasätts inte.

När författaren analyserar de båda teman som från första början har varit de centrala i minnesböckerna, *vänskap* och *minne*, så anknuter hon till Marcel Mauss resonemang i *Essai sur le don* (sv. *Gåvan*): vänskap är något man ger och som kräver gengävor. Minnesböckerna visar att vänskap också är något man kan samla. Eftersom vänskap tillhör privatlivets sfär är det flickor som samlar på minnesverser; pojkar i samma ålder samlar gärna autografer från den manliga, offentliga sfären. Det viktigaste i den transaktion som vänskapen innebär är trofastheten. Författaren tar här också upp religiösa verser som hon kopplar ihop med trofasthetsidealet: i konstruktionen av den goda kvinnan ingår inte bara att vara trofast mot sina vänner utan även att vara fast i tron på den bästa vännen, Gud eller Jesus.

En förtjänst i avhandlingen är att den lyfter fram minnesböckernas vittnesbörd om socialiseringen av unga kvinnor under tidsperioden 1800–1980 och visar att verserna är ett viktigt komplement till den bild som ges i andra källor, som brev och uppfostringslitteratur. Möjligen kan man invända att författaren har syntetiserat en bild som framför allt är giltig fram till 1900-talets mitt, då böckernas ägarinnor var något äldre än i slutskedet. De sista decennierna ändrade verserna i viss mån karaktär: många var skämtsamma, och de som föreskrev hur den unga flickan skulle vara blev allt färre. I dessa

sena album kan man hitta en vers som inte citeras i avhandlingen: "Förälska dig ofta / förlova dig ibland / men gift dig för sjutton så sällan du kan!"

Jag kan också tycka att författaren har överbetonat de kristna dikternas betydelse i minnesböckerna. De ska givetvis finnas med i bilden av hur verserna konstruerar den goda kvinnan, men läsaren får inte förledas att tro att minnesboksgenren som sådan är en kristen genre. I diktgenrer som aftonböner eller läsarsånger är givetvis det kristna budskapet huvudsaken, men bland minnesböckerna finns också många böcker från en sekulariserad miljö där den kristna förkunnelsen spelar mindre roll. Bilden av det kristna inslaget hade blivit tydligare om författaren kommenterat ägarnas bakgrund i religiöst avseende. Hur stor andel av böckerna kommer från frikyrkomiljö? Finns det skillnader mellan stad och landsbygd? Posten "topografi" i databasen har inte använts särskilt mycket.

Jag har inte kunnat finna att avhandlingens resultat innebär någon omvärdering av vad tidigare forskare på området har kommit fram till. Men bilden av minnesböckernas verser har fördjupats och fått betydligt fler detaljer än tidigare. Bland annat har avhandlingen gett oss nya kunskaper om skrivarnas attityder till minnesboksseden och om det traditionella metaforpråket i verserna. Framför allt visar författaren att en anspråkslös folkloristisk genre som minnesböckernas verser kan användas till att blottlägga betydelsefulla sociala och kulturella mönster.

Avhandlingen är välskriven, författarens språk är levande och personligt. Den är också klart och pedagogiskt disponerad. Överhuvudtaget framstår författaren som en god pedagog, t.ex. när hon instruktivt beskriver sin databas. Som sig bör i ett akademiskt lärdomsprov demonstrerar hon sin förtrogenhet med folkloristisk teori och empiri. Med tanke på att professionella folklorister är en bristvara i dagens akademiska värld ser man fram mot fler initierade, väldokumenterade studier av Blanka Henriksson.

Avslutningsvis kan noteras att avhandlingen innehåller ett par register över minnesverser med litterär förbild som bör kunna intressera många litteraturvetare. De visar att Zacharias Topelius är den diktare som gett flest bidrag till de minnesböcker som författaren har analyserat, 36 verser. Den näst populäraste har varit Johan Olof Wallin med 32 verser, följd av Runeberg, Lenngren, Böttiger, Nicander och Franzén.

Bengt af Klintberg, Lidingö

Magnus Åberg: *Lärardrömmar. Om makt, mångfald och konstruktioner av lärarsubjekt*. Etnologiska institutionen, Mara förlag, Göteborg 2008. 242 s. English summary. ISBN 978-91-974674-2-1.

"Vad är en lärare? Hur skapas en lärare? Vad förväntas av en lärare?" Med de frågorna inleds avhandlingen *Lärardrömmar. Om makt, mångfald och konstruktioner av lärarsubjekt*, skriven av etnologen Magnus Åberg. Redan på avhandlingens första sida får vi veta att lärare förväntas vara något mer, ja kanske något annat, än enbart förmedlare av kunskap och fostrare av barn och unga. Det finns helt enkelt en mängd både uttalade och outtalade krav och förväntningar på dem som ska bli lärare i Sverige idag. Mot bakgrund av vad som tycks vara en ständigt pågående maktkamp om hur lärare ska utbildas, hur de ska agera och hur skolan ska fungera, formulerar Åberg sitt syfte, vilket är att: "[...] med utgångspunkt i 2001 års reformerade lärarutbildning undersöka hur normer för lärarsubjektiviteter upprepas, utmanas och omvandlas" (s. 13).

Syftesformuleringen antyder också studiens teoretiska perspektiv. Det är diskursanalys, eller snarare Ernesto Laclaus & Chantal Mouffes diskursteori, som ges mest utrymme. Diskursteorin har för Åberg betydelse att han undvikit att söka kausala förklaringar eller underliggande system som så att säga på ett självklart sätt styr och ordnar det sociala. Det sociala ser han snarare som kontingent, dvs. det ses som instabilt och ständigt föränderligt. Perspektivet har också betydelse att han undvikit att göra skillnad mellan det diskursiva och något ickediskursivt, och han påpekar att han sett alla sätt att göra det verkliga som innefattade i det diskursiva.

Den här teoretiska utgångspunkten medför att makt är ett mycket centralt begrepp, och det är en foucauldiansk maktförståelse som nyttjas. Makten över lärarutbildningen har inte *en* källa, den utövas inte från ett centrum, utan samtliga utsagor, rörelser, texter, fysiska rum osv. ingår i ett nät av styrkeförhållanden som skapar förutsättningar och begränsningar för olika lärarsubjektiviteter. Med stöd från bl.a. Judith Butler argumenterar Åberg sedan för att detta "nät av styrkeförhållanden", som det sociala utgörs av, också skapar de subjekt som verkar inom det. Vad som sägs och görs inom lärarutbildningen är med andra ord mycket viktigt för de lärare som produceras – ja, för hur man kan bli till som lärare överhuvudtaget.

Åberg har befunnit sig vid lärarutbildningen i Göte-